

Український інститут національної пам'яті
Інформаційні матеріали до 35-річчя відновлення
Незалежності України

Вступ

Основні акценти

35 років відновлення незалежності

Цитати українських істориків і політиків про незалежність України

А К Т
ПРОГОЛОШЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ

Виходячи із смертельної небезпеки, яка нависла була над Україною в зв'язку з державним переворотом в СРСР 19 серпня 1991 року,

- продовжуючи тисячолітню традицію державотворення в Україні,

- виходячи з права на самовизначення, передбаченого Статутом ООН та іншими міжнародно-правовими документами,

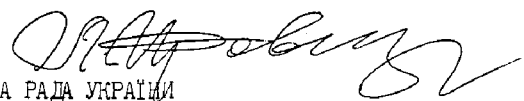
- здійснюючи Декларацію про державний суверенітет України, Верховна Рада Української Радянської Соціалістичної Республіки урочисто

П Р О Г О Л О Ш У Є
Н Е З А Л Е Ж Н І С Т Ь У К Р А Ї Н И та створення самостійної української держави - У К Р А Ї Н И.

Територія України є неподільною і недоторканою.

Віднині на території України мають чинність виключно Конституція і закони України.

Цей акт набирає чинності з моменту його схвалення.

ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ

24 серпня 1991 року

6.08.91.

Вступ

24 серпня Україна відзначає найбільше державне свято – День Незалежності. Воно встановлене на честь виняткової історичної події – проголошення у 1991 році Верховною Радою Української РСР незалежності України та створення самостійної української держави. Цей акт увінчав тривалий шлях Українського народу до самостійності. Він спирався на Декларацію про суверенітет 16 липня 1990-го, а підтверджений був Всеукраїнським референдумом 1 грудня 1991 року.

Основні акценти

Незалежність і воля для українців завжди були основоположними цінностями. Вони спонукали до боротьби і давали силу залишатися собою в часи бездержавності. Найвищий вияв свободи поневоленого народу – здобуття незалежності для творення власного майбутнього.

Проголошення незалежності 24 серпня 1991 року стало логічним продовженням українського державотворення. Тож, відзначаючи 35-ту річницю ухвалення Акта, вшановуємо всі попередні етапи становлення української державності та акцентуємо на тому, що відбулося саме **ВІДНОВЛЕННЯ**, а не лише проголошення незалежності. Відновлення, бо незалежність України проголосила Українська Центральна Рада 22 січня 1918-го IV Універсалом. В той час держава проіснувала три роки у безперервній боротьбі за збереження. Вже тоді Україна мала всі ознаки держави: територію, окреслену кордонами, герб, військо, грошову систему, мову, дипломатичні відносини з іншими державами.

У березні 1939-го закарпатці вибороти та проголосили незалежність Карпатської України. Відчайдушна боротьба з угорськими окупантами – безпрецедентний приклад опору агресору напередодні Другої світової війни. Українці Закарпаття першими у міжвоєнній Європі мобілізувалися на збройну відсіч агресії союзників Німеччини.

У червні 1941 року у Львові, відстоюючи засади державності, представники ОУН проголосили Акт відновлення Української Держави.

Наша незалежність оплачена дорогою ціною – великою кількістю життів тих, хто боровся за ідею вільної України зі зброєю в руках і без неї, незліченною кількістю років втраченої свободи тих, хто сидів за неї у таборах та в'язницях, психіатричних лікарнях.

Проголошення незалежності України 1991 року відіграло вирішальну роль у розпаді СРСР і остаточній ліквідації комуністичної тоталітарної імперії. Нині імперська Росія знову намагається захопити Україну, веде проти нас жорстоку та агресивну війну, яку ми називаємо Війною за Незалежність України, оскільки вона є екзистенційною геноцидною, війною на заперечення української державності та знищення національної ідентичності українців.

Війна за Незалежність України від Росії є відтермінованою, оскільки Росія не припиняла політичний та економічний тиск, а також культурний, історичний,

релігійний вплив на Україну, починаючи з 1991 року. Зокрема, РФ провокувала і здійснювала агресивні дії для створення військово-політичних ситуацій, які могли призвести до військових дій. Згадаймо, наприклад, територіальні суперечки довкола розташованого у Криму російського чорноморського флоту в 1990-х або спроби росіян встановити контроль над косою Тузла неподалік Керчі у 2003 році. Також були й газові, й продуктові війни, які де-факто спрямувалися на узалежнення української економіки та торгівлі від Росії.

Сьогодні незалежність України – запорука вільного розвитку держав і народів Європи. Вона є головною перешкодою для російського імперіалізму, який намагається політично, економічно та духовно поглинути Україну і розділити Європу на сфери впливу.

Вільна українська держава, активне й відповідальне громадянське суспільство та потужний Сектор безпеки та оборони – це той фундамент, що захищає права людини та гарантує всім українцям гідне майбутнє.

35 років відновлення незалежності

Як українці проголошували незалежність УНР у 1918 році?

Перша світова війна (1914–1918) спричинила розпад чотирьох імперій (Російської, Австро-Угорської, Німецької та Османської) і дала поштовх створенню на їх руїнах незалежних національних держав. Серед поневолених народів, що піднялися тоді на боротьбу за самостійність, були й українці.

17 березня 1917 року в Києві громадські та політичні сили створили Українську Центральну Раду, яка поступово перетворилася на парламент Української Народної Республіки.

23 червня того ж року Центральна Рада першим Універсалом проголосила автономію України та закликала створювати українські органи влади на місцях, а 28 червня сформувала Генеральний Секретаріат – перший український уряд.

Події в Москві та Петрограді – Жовтневий переворот, повалення Тимчасового уряду, формування Ради народних комісарів – принесли більшовицьку загрозу для України. Це підштовхнуло Центральну Раду до ухвалення 20 листопада 1917 року III Універсалу, яким вона проголосила Українську Народну Республіку.

Тим часом більшовики прагнули встановити контроль над Україною та розглядали Центральну Раду як серйозного конкурента у боротьбі.

17 грудня Рада народних комісарів висунула ультиматум: дозволити переміщення більшовицьких військ із фронту на Дон і взагалі відмовитися від утворення Українського фронту. Українці відхилили вимоги та звинуватили Петроград у розпалюванні ворожнечі. Раднарком тоді оголосив, що вважає Центральну Раду “в стані відкритої війни проти совєтської влади в Росії і на Україні”.

7 січня 1918 року більшовики оголосили загальний збройний наступ на Україну. На середину січня вони встановили контроль майже на всьому Лівобережжі. Готувалися виступати на Київ, одночасно підбурювали “робітничі повстання” (найзапекліше відбулося на заводі “Арсенал”).

Бойові дії в Києві спонукали Центральну Раду остаточно визначитися із незалежністю. Як сказав Микита Шаповал на засіданні українського уряду 8 січня 1918 року, *“раз армії нема, а треба боронити Україну, то єдиний вихід – проголошення незалежної України, що дасть можливість стати твердо на міжнародній арені і приступити до організації нової фізичної сили”*.

Це відбулося 22 січня 1918 року на закритому засіданні Малої ради (постійний робочий орган УЦР, який діяв між її пленарними засіданнями). На обговорення винесли три проекти: Михайла Грушевського, Володимира Винниченка та Микити Шаповала, але врешті виробили спільну редакцію.

Проголошенню IV Універсалу передував виступ голови Української Центральної Ради Михайла Грушевського: *«Високі збори!.. Народ наш прагне миру. І Українська Центральна Рада доложила всіх зусиль, щоб дати мир негайно. Але петроградське правительство, Совіт народніх комісарів, оголошує нову «священну війну», а з другого боку, це правительство насилає своє військо, червоногвардійців та більшовиків на Україну... Щоб дати нашому правительству змогу довести справу миру до кінця і захистити від усяких замахів нашу країну, Українська Центральна Рада постановила не відкладати до Установчих зборів ті справи і в цій цілі Українська Рада вже з 9 січня відбувала перманентне, безперервне засідання аж до цього часу і постановила важну річ – видати оцей Універсал»*.

Голосували за епохальний для України документ поіменно. Із 49 членів Ради «за» було 39, «проти» – 4, «утрималося» – 6 осіб. Текст IV Універсалу датований 22 січня 1918 року.

Документ містив чотири головні положення: проголошення самостійності Української Народної Республіки; доручення Раді Народних Міністрів укласти мир з Центральними державами; оповіщення оборонної війни з більшовицькою Росією; декларування основ внутрішнього соціально-економічного будівництва й окреслення заходів для припинення війни з Центральними державами.

Водночас українці Галичини – східної частини австрійського коронного краю – 1 листопада 1918 року підняли у Львові повстання (згодом назване “Листопадовий чин” або “Листопадовий зрив”), внаслідок якого проголосили українську владу в краї.

13 листопада затвердили Тимчасовий основний закон про державну самостійність українських земель колишньої Австро-Угорської монархії, запровадивши назву нової держави – Західноукраїнська Народна Республіка.

22 січня 1919 року, на річницю проголошення незалежності Української Народної Республіки, об’єдналися в єдину незалежну державу УНР та ЗУНР.

Незалежність 1939-го. Карпатська Україна

Після Першої світової війни територія Закарпаття увійшла до складу Чехословаччини. У жовтні 1938-го року було проголошено автономію Карпатської України зі столицею в Ужгороді, де постав свій уряд. А 15 березня 1939 року Карпатська Україна на засіданні Сойму Карпатської України проголосували за незалежність, визначили форму державного утворення – республіка на чолі із президентом, обраним Соймом.

Державною мовою Карпатської України проголошувалася українська. Державним прапором затвердили національний синьо-жовтий прапор, а гербом – сполучення крайового герба (червоний ведмідь й чотири сині та три жовті смуги) з національним (тризуб Володимира Великого з хрестом на середньому зубі). Державним гімном оголосили національний гімн «Ще не вмерла Україна». Президентом новоствореної української держави обрали Августина Волошина. Про прагнення до незалежності краю він наголосив ще у січні 1939 року в інтерв'ю “Про актуальні проблеми Карпатської України”: *“Ми хочемо жити своїм власним життям, своєю українською культурою і, захищаючи послідовно та твердо своє, ми не відцураємося від шанування духовного багатства інших.<...> Будуємо нову Карпатську Україну та її головне місто, яким правдоподібно буде Хуст. Ведемо вже переговори про побудовання біля ста помешкань для державних службовців. Побудуємо там палац уряду, університет, катедральну, домівки для студентів, музей, український народний театр. Буде це модерна ділянка з широкими вулицями. У наступному році з весни розпочнемо будувати залізничну лінію”*.

У день проголошення незалежності Карпатської України (15 березня 1939-го) з мовчазної згоди Гітлера на край напала Угорщина. На захист землі від окупантів стала Карпатська Січ. Проте вже 18 березня ворог захопив майже всю Карпатську Україну. Осередок української державності був знищений, однак українці на Закарпатті першими у міжвоєнній Європі чинили збройний опір союзникам Німеччини.

Друга світова. Від ідеї до боротьби

Одним із найкращих в історії державотворення був період Другої світової війни. Коли у 1939 році СРСР окупував Західну Україну, Організація українських націоналістів вперше зіткнулася із репресивною машиною СРСР – НКВД. Відчайдушний спротив комуністичному режиму призвів до численних втрат: за різними даними, від 16 до 35 тисяч арештованих і страчених. Проте навіть за жорстких умов початок Другої світової війни давав шанс реалізувати головне стратегічне завдання – здобути власну державу.

Можливістю скористалася Організація українських націоналістів під проводом Степана Бандери. Вони провели 30 червня 1941 року у Львові Національні збори, на яких проголосили Акт відновлення Української держави та

сформували уряд – Українське державне правління під орудою Ярослава Стецька, почали розбудову Української національно-революційної армії.

Акт відновлення Української держави не був узгоджений із Німеччиною – нацисти почали репресії проти ОУН. 5 липня 1941-го в Кракові затримали Степана Бандеру. До кінця 1944 року він перебував в ув'язненні.

Незважаючи на переслідування, похідні групи ОУН, що вирушили вглиб України, проголошували Акт відновлення Української Держави в містах, активно розбудовували там український державний апарат. До кінця липня ОУН встановила владу в 187 районах Західної України, 26 районах Правобережжя та відкрила обласні управління в Тернополі, Львові, Рівному, Дрогобичі, Івано-Франківську, Луцьку. У багатьох містах відбулися урочисті марші.

За серпень–вересень 1941 року окупанти розігнали українські органи місцевого самоврядування та провели масові арешти активістів. До кінця року німецькі спецслужби ув'язнили до півтори тисячі бандерівців.

У вересні того ж року Провід ОУН на першій конференції постановив перейти в підпілля й почати відновлювати організаційну мережу. Заарештованого Бандеру заступив Микола Лебедь. Націоналісти почали готуватися до силового протистояння з вермахтом. Наприкінці 1942 року утворилася Українська повстанська армія. Вона розбудовувалася в умовах протистояння з ворогами на двох фронтах: антинацистському й антисовєтському. Протягом 1942–1944 років УПА провела понад 2,5 тисячі антинімецьких акцій, під час яких було знищено близько 12,5 тисяч німців та їх союзників, понад 2 тисячі було поранено і майже 2,5 тисячі захоплено в полон.

Також підрозділи УПА воювали з червоними партизанами, які під контролем радянських спецслужб мали боротися не тільки з нацистами, а й з українськими націоналістами. Після вигнання нацистських окупантів з України головним ворогом УПА стала комуністична влада. Усього через лави УПА пройшло майже 100 тисяч вояків. Особовий склад Української повстанської армії становив майже 30 тисяч осіб. УПА боролась за самостійну соборну державу, в якій кожна нація жила б вільним життям.

У липні 1944 року було створено Українську головну визвольну раду (УГВР) як верховний політичний орган керівництва визвольною боротьбою. Підпільний парламент України, що воювала, очолив колишній представник революційного парламенту Української Народної Республіки – Кирило Осмак.

УГВР затвердила присягу воїна УПА, документи, що висвітлювали політичну платформу визвольного руху. Основою цієї платформи була національно-демократична програма, заклик до боротьби проти тоталітарного режиму, за відновлення національної незалежності та демократичного устрою. Також УГВР затвердила головне гасло УПА – «Свобода народам! Свобода людині!».

У 1960-1980-х роках українці боролися за Українську державу мирними методами. Українська громадська група сприяння виконанню Гельсінських угод – Українська Гельсінська група відстоювала права людини, піднімала проблеми політичної, економічної та духовної окремішності українців. Це була перша легальна правозахисна організація в Українській РСР, яка відіграла одну з ключових ролей у нашій національно-визвольній боротьбі, розпочала ненасильницький, легальний і правовий шлях у здобутті Україною незалежності. Інтелектуали, митці-шістдесятники, відстоюючи вільний розвиток української мови й культури. Їхня боротьба інформаційними методами тривала і в 1980-х, сприяючи організаційному та ідейному оформленню національно-демократичного руху, утвердженню національної самосвідомості і віри в можливість опору репресивній державі.

1990-ті роки. Початок кінця совєтської імперії та шлях до відновлення

В умовах політичних реформ у СРСР – лібералізації суспільного життя – у березні 1990 року відбулися вибори до Верховної Ради УРСР і місцевих рад. Значного успіху на цих виборах досяг Демократичний блок. Опозиційним до комуністичного керівництва силам вдалося провести своїх представників і до місцевих рад. Таким чином, за підсумками виборів 1990 року Україна вперше отримала бодай частково демократично обраний парламент і місцеві ради. Ідея незалежності України зазвучала в стінах законодавчого органу на повний голос. 16 липня 1990 року її оформлено в перший законодавчий акт – Декларацію про державний суверенітет України.

Спроба у Москві 19 серпня 1991 року “оновити” СРСР у сталінських традиціях стала поштовхом до розгортання національно-демократичного руху за незалежність у більшості республік СРСР. Українці збиралися на масові мітинги з вимогою виходу зі складу СРСР.

24 серпня 1991 року на позачерговому засіданні Верховна Рада УРСР ухвалила Акт проголошення незалежності України, зазначивши в ньому, що продовжується тисячолітня традиція державотворення в Україні, яка має право на самовизначення, передбачене Статутом ООН та іншими міжнародно-правовими документами.

1 грудня 1991 року на Всеукраїнському референдумі українці підтвердили прагнення жити в незалежній державі, зробивши її незворотнім фактом історії. 90,32 % виборців ствердно відповіли на питання в бюлетені “Чи підтверджуєте Ви Акт проголошення незалежності України?” У Кримській АРСР ідею незалежності України підтримали 54,19 % виборців, у Донецькій області – 83,90 % і 83,86 % – у Луганській. Референдум засвідчив, що джерелом української державності є воля народу, він став запобіжником щодо спроб реанімації СРСР у формі Договору про Союз суверенних держав.

Сьогодні в умовах Війни за Незалежність ми гідно даємо відсіч і знову відстоюємо власну свободу та незалежність, а також мир у Європі. Незалежність України – маяк свободи Європи.

Цитати українських істориків і політиків про незалежність України

“Треба припинити балаканину про «стратегічне партнерство» [з Росією] і «великого сусіда» і готувати народ до можливого загострення стосунків з державою, яка прямо заявила про свої агресивні наміри”.

В'ячеслав Чорновіл. Із книги «Пульс української незалежності»

“Упевнений, що Захід робить велику помилку, вважаючи, що, допомагаючи Росії, він матиме в майбутньому демократичну Росію. Це – дуже небезпечна ілюзія. Доки Росія залишатиметься імперією за своєю структурою, ментальністю, вона ніколи не буде демократичною країною. Це – несумісні поняття. Чечня – красномовна та кривава ілюстрація цього.

Ніякі демократичні ідеї не можуть об'єднати суспільство, коли воно за своєю структурою та за традиціями імперське.

На Заході існує ще одна небезпечна ідея. Уважається, що непогано було б мати в особі Росії спокійну імперію № 2, яка стримувала б Схід. Але це також ілюзія, бо Росія ніколи не буде й не погодиться стати імперією № 2.

Демократія повинна ширитися. Якщо Європа не наважилася робити плацдарм демократії в Україні та Білорусі, то сили імперії, комуністичні сили, роблять тут уже свій плацдарм.

Тепер Захід починає розуміти хибність своєї стриманості щодо східноєвропейських держав. І тепер та увага, яка приділяється цьому просторові, зокрема Україні, свідчить про те, що змінюється ставлення до нас.

Прагнення України до незалежності завжди було прагненням до Європи, до цивілізованого світу.

Але ми не за те, щоб ізолювати Росію. Лише вибіркове й адресне сполучення підтримки та впливу здатне допомогти трансформуванню російської державності, перетворивши її з постійної загрози сусіднім державам – на їхнього передбачуваного та рівного партнера”.

В'ячеслав Чорновіл. Із виступу на міжнародному конгресі “Нова атлантична ініціатива” у Празі 1996 року

“Подивіться на український історичний відрізок ХХ сторіччя, коли Україна шість разів (це мінімум) проголошувала свою незалежність. Можна запитати кожну націю в Європі, як вони можуть це прокоментувати. Я думаю, що багато з них з подивом поставляться. А якщо ще сказати, у нас були проголошені республіки, які протримались півтори доби, а деякі протримались три доби, як-от держава під проводом Степана Бандери, яку задекларував Ярослав Стецько. І за ці

три доби відправили всіх організаторів у концтабір. За що? Виключно за українську національну ідею, бо він проголосив Українську незалежну Державу, чого не полюбив Гітлер. І те пізніше повстанське утворення, яке з'явилося в кінці 1942-го року, рівною мірою воювало і з нацистами, і зі Сталіним.

...

Моя задача була вивершити українську націю в тих чутливих точках, в яких без правдивої історії ніколи не досягти суверенітету. Тобто якщо не буде національної мовної політики, значить немає розуміння, що суверенітет починається з мови. Це не політика проти Росії, це політика за Україну. Ми вже згадували Бандеру. А чому б нам про Павла Скоропадського не поговорити? Чи про Августина Волошина? Чи про Західноукраїнську державу? Чому б нам не поговорити про ще багато-багато інших проектів, які показують, що українці ніколи спокійно не спали. Тобто ми хапались за кожну можливість повернути те, що піднімає націю, але не ставить самоціль ворогувати з росіянами, наприклад. Українська філософія насправді складна, не проста в реалізації, але рано чи пізно з'явиться тема з росіянами. Нелегко оповісти національну політику, однак в неї не закладено зла і штучного протистояння. Ми живемо у такому світі, що після реалізації критичних біологічних потреб, перша думка – мати згурповану націю й ефективну, цілісну національну державу. От таку політику я хотів вершити, і коли порушував теми українських героїв, Голодомору, питання стояло про нашу правду”.

Віктор Ющенко. З інтерв'ю виданню *Ukrainian*

“Якщо відкрити підручники з історії, то можна прочитати концептуальну фразу – “Україна проголосила незалежність від СРСР”. Та мої дослідження показали, що хоч формально це і була незалежність від Союзу, та реально – це незалежність від Росії. Українські еліти її проголосили якраз у той момент, коли відбувся переворот і Єльцин активно перебирав собі владу.

...

Ще тоді, у 1991-му, почало звучати і питання Криму та Донбасу. Особливо гучно – наприкінці серпня. Павло Воцанов, в тому офіційний спікер Єльцина, зробив заяву, що якщо Україна проголосить незалежність, то Росія матиме право переглянути умови кордонів. Йшлося саме про Крим і Донбас. Є документи, які свідчать, що у жовтні-листопаді 1991-го один із ключових радників Горбачова Григорій Шахназаров пропонував тому почати кампанію з перешкоджання включення Криму в склад незалежної України. Ця тема залишалася актуальною аж до початку українського референдуму. Більшість спостерігачів тоді були шоковані, що в Криму 57% проголосували за незалежність України. І що на Донбасі – 84%. Коли у Біловезькій пущі Кравчук розказав Єльцину про результати референдуму, той, здивувавшись, перепитав: “Як, і Крим також?! І Донбас також?!”. Ці території тоді увійшли до складу України, але питання про це

залишилися на повістці дня російської еліти. Як і уявлення про те, що не може бути повної незалежності республік.

...

Тож з грудня 1991 року є дві моделі пострадянського існування: одна – це незалежність, за яку виступала і продовжує виступати Україна. Інша – це модель обмеженого суверенітету, яка пов'язана з ідеєю конфедерації і контролю Росії над пострадянським простором. І той конфлікт, який зародився восени 1991-го, після перевороту в Москві – є до нині нерозв'язаним”.

Сергій Плохій. Із інтерв'ю виданню “Локальна історія”

Опозиційного депутата Івана Зайця бентежні новини [про путч у Москві 19 серпня 1991 року] застали у відпустці на Волині. І на відміну від більшості людей, він знав, що робити: “Я був у гостях у свого університетського товариша Миколи Лисуна в селі... Ми ввімкнули телевізор. Там якраз оголошували всі ті постанови ГКЧП. І було зрозуміло, що це переворот. У мене не лишалось іншого вибору, окрім як негайно їхати до Києва.

Микола до мене каже: “А може не поїдеш? Може, ми тут залишимося? Бо ми ж не знаємо, як розвиватимуться події. Може, доведеться ще криївки копати!”

“Ні, кажу, Миколо, тут питання дуже просте. Це банда. І банда програє, Єльцин у них виграє. Нарешті, кажу, вони зійшлися між собою! Бо завжди так було, що проти України воювали і червоні, і білі. А нині червоні з білими схопилися. І це той момент, коли ми мусимо проголосувати за незалежність України! Тому я їду у Київ, щоб Україна стала незалежною державою”...

Із книги Олександра Зінченка “Як українці зруйнували імперію зла”

Над матеріалами працювали співробітниці Інституту Ганна Байкеніч та Олена Охрімчук

